

הרב אוריאל בנר

איסור הסתכנות ומגבלותיו
לדעת ריה"ל בספר הכוזרי

א. רק השמר לך ושמור נפשך מאד

מקובל² ללמוד את האיסור להסתכן מן הפסוק "ונשמרתם מאד לנפשותיכם"³ או מן הפסוק "רק השמר לך ושמור נפשך מאד"⁴. אולם ר' יהודה הלוי מביא בסוף ספר הכוזרי מקור מחודש לאיסור להסתכן, ומוסיף שם מספר מגבלות לאיסור זה⁵. יש איפוא מקום לברר הלכה זו.

הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש⁶ מביא, בעקבות התלמוד, כמקור לחובת השמירה מסכנה את הפסוק "רק השמר לך ושמור נפשך". אמנם לפי פשוטו של מקרא הפסוק איננו מתייחס כלל לאיסור הסתכנות גופנית אלא מזהיר אך ורק מפני הסכנה הרוחנית של שיכחת מעמד הר סיני. כבר רמז לכך הגר"א⁷, אשר ציין את מקור הלכה זו במסכת ברכות, שם מובאים הפסוקים הנ"ל כמקור לאיסור להסתכן. המיוחד הוא שאת הפרשנות הזו לפסוקים נתן שם דווקא הגמון גוי שתמה על חסיד שלא נזהר מפניו. המנחת חינוך⁸ העיר כי על פרשנותו של ההגמון שהוציא את הפסוק מפשוטו "לא קשה, כי הם מינים ומהפכים דברי אלוקים חיים למינות, ומי יודע איזה פירוש שפירש הרשע בכתוב דלדעתו קאי על שמירת הגוף. אך דברי רבנו (הרמב"ם) צ"ע, מנלן זה דהוי עשה לשמירת הגוף מ'רק השמר' דמיירי בענינים העומדים ברומו של עולם עיקרי הדת...". אחר כך כתב המנח"ח: "שוב ראיתי בשבועות ל"ו ע"א דדרשין המקלל עצמו דעובר בלאו מפסוק זה דהשמר וגו', מבואר דהיתה להם קבלה דקאי על שמירת הגוף גם כן. ודין זה מבואר ברמב"ם פכ"ו מהלכות סנהדרין ה"ג. אך מה שהקשיתי קשה יותר דבהלכות סנהדרין כתב הרמב"ם דעובר בלאו מ'השמר', וכאן [בהלכות רוצח ושמירת נפש] כתב דהוא עשה. וצ"ע."

1. על משמעותו ההלכתית של איסור ההסתכנות ועל גבולותיו בפרקטיקה הרפואית, ראה הרב יצחק זילברשטיין, "עד כמה חייב אדם לטכן עצמו כדי להציל אחרים?", **אסיא** מא (יא,א), 15-5 (תשמ"ו); **ספר אסיא** ז, 3-9.
2. ברכות לב, ב, ועיי"ש בדברי המהרש"א בח"א.
3. דברים ד, טו.
4. דברים ד, ט.
5. לבירור מעמדו של ספר הכוזרי כמקור לדיונים הלכתיים יעוין במאמרו של הגרש"י זווין, הפורז בהלכה, בתוך ספרו "לאור ההלכה", עמ' רפא ואילך.
6. פי"א ה"ד.
7. הגהות הגר"א על שו"ע חו"מ, תכו, ס"ק ו-ז.
8. מצוה תקמו ס"ק יא, ובקומץ מנחה שם.

הרי שמדברי המנ"ח עולה שלכאורה יש מקור מפורש כגמ' בשבועות שהאיסור להסתכן מקורו בפסוק "רק השמר לך ושמור נפשך מאד"⁹. אך מעיון בדברי התוספות שם¹⁰ נראה כי לדעתם התלמוד אינו רואה בפסוק "רק השמר" וכו' מקור כללי לאיסור פגיעה עצמית או איסור הסתכנות, אלא אך ורק מקור לאיסור המיוחד של "מקלל עצמו"¹¹. אבל כאמור, הרמב"ם, שלא כדעת התוספות, פרש את הפסוק "רק השמר" כמקור איסור פגיעה עצמית או הסתכנות גם בהלכות שמירת נפש, ולא רק בהלכות סנהדרין לגבי מקלל עצמו¹².

שיטת ריה"ל בספר הכוזרי

בספר הכוזרי¹³, שם ריה"ל בפי החבר את המשפט הבא: "אבל הכנסו בסכנה הגמורה לבטחוננו באלוקים נכנס תחת ולא תנסו את ה'". משמע שהאיסור להסתכן נובע מ"לא תנסו" ולא מהפסוקים המובאים במסכת ברכות שם. נראה מכאן כי ריה"ל למד את הפסוקים כפשוטם, והבין שאינם קשורים כלל להמנעות מסכנות; לדעתו דברי הגמרא בברכות אינם פרשנות מוסמכת אלא פרשנותו של ההגמון, וגם לדעת הגמרא בשבועות אין בפסוקים אלה מקור כללי לאיסור פגיעה עצמית או איסור הסתכנות, אלא אך ורק מקור לאיסור המיוחד של "מקלל עצמו", וכמש"כ התוספות שם¹⁴. משום כך העדיף ריה"ל למצוא מקור אחר לאיסור. אך לפי זה קשה מדוע הגמ' בשבועות לא הביאה פסוק זה הכולל איסור הסתכנות כללי¹⁵? וצ"ב¹⁶.

על כל פנים יש כאן שיטה חדשה במקור האיסור להסתכן.

9. דברים ד, ט.

10. שבועות לו, א, תוד"ה ושמור.

11. לשון התוס' שם: "תימה, בקללה דברי הכל חייב, ובחובל עצמו איכא פלוגתא (ב"ק צא:). חבלה נמי תיפוק ליה מהאי קרא או מהשמרו מאוד לנפשתיכם. ועוד תימה, דבפרק אויבע מיתות דחיק לאשכוחי אוהרה למקלל אביו מנשיא וחרש ודיין, ליגמר ממקלל עצמו. וי"ל דאי לאו דאשכחנא אביו [דגמרין מיניה חבירו] לא הוה גמרין בעצמו מה שלא מציינו שאסור בחבורו".

12. יש להעיר לפי מש"כ הרמב"ם, סה"מ ל"ת שי"ז שאיסור הקללה אינו בגלל נזק למקולל אלא בגלל עיוות נפשי של המקלל - מדוע אסור הדבר מכח השמר לך ושמור נפשך? וצ"ב.

13. מאמר חמישי ס"ב.

14. והלאו שהזכיר הרמב"ם "לא תשים דמים" שייך רק למסכן אתרים. אך עיין חכמת אדם כלל ס"ח.

15. לפי הרמב"ם בסה"מ, ל"ת שי"ז (הע' 12 לעיל) מובן מדוע הגמ' בשבועות לא הביאה את הפסוק לאיסור הסתכנות, שכן איסור הקללה אינו בגלל הנזק למקולל אלא בגלל העיוות הנפשי של המקלל.

16. ועיין להלן שביארנו כי יתכן שיש בזה מחלוקת בבלי וירושלמי, והכוזרי נקט כירושלמי.

פירושי הרד"ק ובעל חובות הלבבות

דומה שמצאנו לריה"ל חברים בשיטה זו בדמותם של הרד"ק ובעל "חובות הלבבות". הרד"ק, לפחות בשלושה מקומות מביא פסוק זה כמקור לאיסור הסתכנות.

א. בראשית י"ב, יב – "וכן ראוי לכל צדיק שלא יסמוך במקום סכנה על הנס וישמור עצמו בכל תחבולה אשר יוכל. ועל זה אמר שלמה "אשרי אדם מפחד תמיד". וכן אמרו רבותינו ז"ל שאין ראוי לסמוך על הנס ואמר¹⁷ מנין שאין סומכין על הנס שנאמר "לא תנסו את ה' אלוקיכם".

ב. בראשית מ"ב, ד – "ויש לו לאדם ואפילו הצדיק לשמור עצמו ממקום סכנה... ומצאו בזה רבותינו ז"ל סמך בכתוב לא תנסו את ה' אלוקיכם".

ג. שמואל א ט"ז, ב – "הקב"ה אמר לשמואל עגלת בקר תקחו בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנאמר לא תנסון את ה' אלוקיכם".

בחובות הלבבות בשער הבטחון פרק ד' כתוב: "אין ראוי לאדם להכנס בסכנות כבטחוננו על גזירת הבורא וישתה סמי המות... וכבר הזהירנו הכתוב מזה במה שאמר (דברים ו, ט"ז) "לא תנסו את ה' אלוקיכם כאשר נסיתם במסה".

קיים קושי בכך שמדברי הרד"ק בחלק מהמקומות וכן מדברי "חובות הלבבות" משמע שאין כאן איסור גמור אלא ראוי לנהוג כך, למרות שבפסוק כתוב הדבר בלשון לאו גמור. מכל מקום יש צורך להסביר את הקשר בין פסוק זה לאיסור הסתכנות.

הפרשנות לפסוק "לא תנסו" – שיטת הבהבלי

הרמב"ן בפירושו לדברים¹⁸ כותב "שלא תאמר אם יש ה' בקרבנו לעשות לנו ניסים או שנצליח בהיותנו עובדים לפניו ונשבע לחם ונהיה טובים – נשמור תורתו. ...כי אחרי שנתאמת אצלם באותות וכמפתים כי משה נביא ה'... אין ראוי לעשות עוד שום דבר לנסיון". ומדבריו עולה שהפועל 'תנסו' יכול להתפרש בשתי משמעויות – "נסיון" ו"ניסים", ולשתיהן יש אפשרות בפירוש הפסוק.

17. המהדיר במהדורות מוסד הרב קוק העיר שלא מצא היכן אמרו זאת. ולדברינו נראה שהכוונה לירושלמי ביומא שיובא לקמן.

18. דברים ו, טז.

בתלמוד הבבלי מוזכר הפסוק "לא תנסו" פעם אחת בלבד במסכת תענית¹⁹ במשמעות של נסיון. הגמרא מביאה דו-שיח בין ר' יוחנן לתינוק ומזכירה במהלך הדברים את דברי ר' יוחנן לתינוק שיעשר בשביל להתעשר. שואל התינוק: ומי שרי לנסויי להקב"ה והכתיב לא תנסו את ה' ? אמר לו ר' יוחנן הכי אמר ר' הושעיא: חוץ מזו! שנאמר: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר... וכחנוני נא בזאת אמר ה' צב-אות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די". ובפשטות משמע מכאן שיש איסור דאורייתא לנסות את ה' בעשית מצוה מתוך כוונה לבדוק אם ינתן עליה שכר²⁰.

והנה הרמב"ם הביא את הפסוק "לא תנסו" בהלכות יסודי התורה²¹ כמקור לאיסור לנסות את הנביא יותר מדאי אחרי שנראה שהוא נביא. וצ"ע מהיכן למד זאת. הגר"פ פרלא מסביר שהרמב"ם הבין את הגמרא בתענית כרס"ג²², כלומר שהאיסור הוא דוקא נסיון של יכולת ה', כאשר נסיון של יכולת הנביא הוא בעצם כמנסה את ה'. וכן כתוב במכילתא²³ "ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה', כל זמן שאתם מריבים עימי אתם מנסין המקום, שנאמר מה תנסון את ה'". ויעויין ברמב"ן שהובא לעיל שגם מדבריו משמע שיש קשר בין נסיון ה' לנסיון הנביא. כך עולה ממש"כ על חטאם במסה "כי הכוונה שם כך היתה שאם יראו שה' יתן להם מים בנס מאיתו ילכו אחריו במדבר. ואם לא – יעזבוהו. ונחשב להם עוון גדול, כי אחרי שנתאמת אצלם באותות ובמופתים כי משה נביא ה' ודבר ה' בפיהו אמת, אין ראוי לעשות עוד שום דבר לנסיון. והעושה כן איננו מנסה הנביא, רק [את] ה' יתברך הוא מנסה לדעת היד ה' תקצר".

19. תענית ט, א.

20. אמנם יש לעיין כיצד לומדים מפסוק במלאכי, שהוא דברי קבלה, דין במישור דאורייתא. ואמנם לשיטת רס"ג יש לישב זאת. דהנה בספרו אמנות ודעות חילק בין הפסוקים ופירש שלא תנסו נאמר על המנסה והבוהן את יכולת הבורא, ואילו הפסוק במלאכי נאמר על הבוחן עצמו אצל הבורא, האם יש לו אצל הבורא מעלה יתירה אם לא. וזה מותר. ולפי זה כתב הגר"פ פרלא שיש לפרש את הגמרא בתענית לא כמתלקת בין מעשר לשאר ענינים, אלא בין שני סוגי הנסיונות. ועיי"ש (ל"ת קכו) שר"ל שזוהי גם שיטת הרמב"ם. לפי זה מוכן שהפסוק במלאכי לא בא להוציא מצוה אחת מתוך הכלל אלא ללמד כיצד יש לנהוג בסוג אחר של נסיון שאין לו קשר לנסיון המוזכר בדברים אלא שמתוך ההבדל בין הפסוקים מתברר שהם עוסקים בשני מושגים שונים. אך לראשונים שהבינו את הגמ' בפשטות, כרבנו יונה (שערי תשובה ג, ל), סמ"ג (לאוין ד'), סמ"ק (סימן י"ח) ועוד, המזכירים בפרוש הגר"פ פרלא -- צ"ב.

21. יסודי התורה, י, ה.

22. הובא בהע' 20 לעיל.

23. מסכתא דייסע בשלח פרשה ו ד"ה וירב.

סקרנו כאן בקצרה את פירושי הראשונים לתלמוד הבבלי ללאו "לא תנסון". נציין שלא מוזכרת כלל המשמעות של "ניסים", מלבד בפרוש הרמב"ן עה"ת.

הפרשנות לפסוק "לא תנסו" – שיטת הירושלמי

הירושלמי²⁴ נוקט בשיטה אחרת מהבבלי: המשנה במסכת יומא אומרת שלא היו מניחין את הכהן הגדול לאכול הרבה בערב יום הכיפורים עם חשכה, שהמאכל מביא את השינה. ומפרש הירושלמי מהם הדברים שמנעו מכה"ג למניעת טומאת קרי ביום הכיפורים, ומסיים "ולא כל דבר שהוא מרגיל לזיבה". שואל הירושלמי: "ולא מן הניסים שהיו נעשין בבית המקדש²⁵?" ועל זה א"ר אבין: על שם "לא תנסון"²⁶. את דברי ר' אבין פרשו קרבן העדה ופני משה שמהפסוק "לא תנסו" לומדים שאין לסמוך על הנס. הרי שהירושלמי מפרש את "לא תנסו" אחרת מהבבלי²⁷, שאין כאן איסור על "עריכת מבחן" לקב"ה, אלא איסור כללי לסמוך על הנס, וחיוב להשתדל ע"פ דרכי הטבע. יתכן שמכאן למד הכוזרי שאסור להסתכן ולסמוך על הנס.

אלא שעדיין צ"ע שהרי זו מחלוקת בין שתי דעות בירושלמי, ולדעת רבי יוסי כי רבי בון שמחלק שם בין בית ראשון לשני, משמע שבבית ראשון, בו התרחשו הניסים, היה מותר לסמוך עליהם לכתחילה. אם כן מדוע הכריע ריה"ל דווקא כדעת רבי אבין האוסר לסמוך על הנס²⁸?

עוד יש להעיר על פי מש"כ הגרי"פ פערלא שהבבלי חולק כנראה על רבי אבין בירושלמי המקשר את ההסתמכות על הנס לאיסור "לא תנסו". וראיתו משבת לב. ומתענית כ: שם נאמר "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושיין לו נס שמא אין עושיין לו נס ואם עושיין לו נס מנכין לו מזכויותיו", ואם הבבלי היה סובר שהאיסור לעמוד במקום סכנה נלמד מ"לא תנסו", היה צריך הפסוק הזה להיות מובא כנימוק לאיסור, ולא היה

24. ירושלמי, יומא פ"א ה"ד.

25. כלומר, הרי אחד מעשרה ניסים שנעשו לאבותינו בבית המקדש היה שלא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים (משנה, אבות, ה,ה), ואם כן מדוע היה צריך להגביל את הכהן הגדול למנוע טומאת קרי?

26. תשובה נוספת מובאת שם בשם רבי יוסי כי רבי בון: "כאן במקדש] ראשון כאן [במקדש]] שני".

27. ויעוין ברבינו יונה בפירושו לאבות פרק תמישי בכיבוד הניסים שנעשו בבית המקדש שנקט כטעם הזה בירושלמי.

28. וראה גם תוי"ט דמאי פ"א מ"א שכתב: אין סומכין על הנס כדאשכחן בריש מסכת יומא שהיו מתקנינים כהן אחר שמא יארע בו פסול... אע"ג דתנן במסכת אבות פרק ה' שמעולם לא אירע קרי וכו'. ובתוספות חדשים שם כתב: "משם אין ראייה צ"ל דאיירי בבית שני". והגר"י פיק ב"ש סדר למשנה חזק דברי התו"ט וכתב: "אנו אין לנו אלא כתירוץ ראשון של הירושלמי ביומא על שם לא תנסון, דאין סומכין על הנס. אבל ודאי שגם בבית שני היה הנס הזה (על פי "ענבי פתחיה" להגרמ"צ נריה עמוד 89).

צורך להסתמך על החשש לניכוי זכויות. הגרי"פ פערלא אף סבר שכנראה גם לדעת הירושלמי זו רק אסמכתא, אף שהרשב"ץ בזהרה הרקיע מביא זאת ולא מסייג זאת באמירה שמדובר באיסור דרבנן. עכ"פ מדברי הכוזרי נראה בפשטות שהאיסור הוא מדאורייתא.

לכאורה ניתן לדחות את ראיית הגרי"פ פערלא ממסכת תענית שהבבלי חולק על הירושלמי, ולומר שהסוגיא שם שייכת למסגרת דברי אגדה שאין למדים מהם הלכה²⁹. אך זה אינו, שהרי הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש (יב, ה) פוסק "אסור לאדם לעבור תחת קיר נטוי... וכן כל כיוצא בזה משאר הסכנות אסור לעמוד במקומן", ומציין הגר"א³⁰ לגמרא הנ"ל בתענית. משמע שאין זו סוגיא אגדתית, אלא סוגיא הלכתית היכולה להוות מקור לפסקו של הרמב"ם.

אע"פ כן יש מקום לדחות את ראיית הגרי"פ פערלא ממסכת שבת, אם נקבל את ההנחה שהגמרא בשבת איננה מתכוונת למצות את כל נימוקי האיסור להסתכן. ובעל כרחנו עלינו לפרש כך את הגמרא, שהרי יש שיטות המבינות את דברי הרמב"ם שאכן קיים איסור התורה להסתכן, איסור הנלמד מדין מעקה או מהפסוק השמר לך ושמור וכו'³¹. לשיטות אלה יקשה כמובן ומדוע לא הזכירה הגמרא בשבת את אחד המקורות האלו? אלא על כרחנו צ"ל שאין כוונת הגמרא שם לציין את כל מקורות האיסור, אלא ללמדנו את המושג של "שמא לא עושיין לו נס" ואת חשש ניכוי הזכויות.

סיוע להבנה זו ניתן להביא מדברי "חובות הלבבות". לאחר שהוא מזכיר את 'לא תנסו' כמקור האיסור מנמק הוא: "כי איננו נמלט [המסתכן] בזה מאחד משני דברים: או שימות ויהיה הוא הממית את עצמו... או שינצל בעזרת הבורא... ויאבדו זכויותיו ויפסידו שכרו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בזה הענין (שבת לב, א) לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר שעושיין לו נס וכו'". משמע שאין סתירה בין המקור בפסוק לבין הגמרא שאיננה מזכירה אותו. הרי שהדברים צריכים הכרע, האם הבבלי באמת חלוק על הירושלמי³².

29. ראה ירושלמי פאה, פ"ב ה"ד; חגיגה, פ"א ה"ח; מגן אברהם, קכח, ס"ק כט. -- העורך.

30. בבאורו ל"ש"ע יו"ד סי' קטז ס"ק יא, על דברי הרמ"א שהביא את לשון הרמב"ם הנ"ל.

31. יעוין בספר המפתח בהוצאת פרנקל לפי"כ מהלכות רוצח ושמירת הנפש, ובמבוא לספר "שמירת הגוף והנפש".

32. ראוי להזכיר כאן את הירושלמי בשקלים. פ"ו ה"ג, ה"ג, האם אפשר להניח את לחם הפנים על משטח כסף ולא לחשוש להתעפשותו כיון שהדבר כלול בעשרה ניסים שנעשו בבית המקדש. אומר על כך ר' יהושע בן לוי "אין מזכירין מעשה ניסים". מכך שלא הובא הפסוק 'לא תנסו' משמע, אולי, שריב"ל אינו סבור שזהו איסור תורה. אם כן לפנינו שלוש שיטות בירושלמי: איסור דאורייתא, איסור דרבנן, והיתר. אעפ"כ פסק ריה"ל כר' אבין האוסר

מדאורייתא. אמנם אפשר לנסות ליישב נקודה זו על פי חילוק מסברא (הטעון עדין ביסוס) בין

ההיתר של ריה"ל להסתכן בעליה לארץ

במאמר חמישי סע' כ"ג מתיר החבר להסתכן בעליה לארץ ואלו דבריו³³:

"אשר לסכנה ביבשה ובים, אינה בגדר 'לא תנסו את ה' א-להיכם' – דומה היא יותר לסכנה שמסתכן, למשל, הסוחר הנודד למרחקים מתוך תקוה להרויח בסחורתו, – ואם האיש העולה לארץ ישראל מכניס עצמו לסכנות גדולות יותר מפאת תשוקתו ותקותו לכפרת עוונות, יש לו התנצלות על שימת נפשו בכפו, לאחר שעשה חשבון הנפש והודה על החיים שניתנו לו עד היום, וגמר בליבו להסתפק בהם ולהקדיש שארית ימיו לעשיית רצון א-להיו. ואם יזכה כי יצילהו הא-ל לזה מכל הסכנות – יודה וישבח. ואם יאבד בעוונותיו – ימצא סיפוק בידיעה כי רוב עוונותיו נתכפרו לו במוות. יודע הוא כי דרכו זאת טובה מדרך האנשים המסכנים נפשותם במלחמה, אם למען יזכירום בשירי הגבורה והניצחון או בגלל השלל הגדול אשר יקחו. אכן, קלה הסכנה שסיכן הוא את נפשו אף מזו שנסתכנו בה האנשים היוצאים למלחמת מצוה מתוך תקוה כי יהיה להם חלק לעולם הבא."

ניתן לחלק את דבריו לשניים: בחלק הראשון דן ריה"ל בסכנה שסוחרים רגילים להסתכן בה לצורך פרנסתם³⁴, ומתיר להכנס לרמה כזו של סכנה לצורך עליה לארץ. ריה"ל מקיש לכך כל הסתכנות לצורך מצוה. וכך תמצת את הדברים הרב קופמן³⁵: "מותר להכנס לחשש רחוק של סכנה לשם פרנסה. מסתבר שיהיה מותר באותם תנאים לעשות את המעשה לשם קיום מצוה ולהסתמך על 'שומר מצוה לא ידע דבר רע' וכן שמעתי מהגאון ר' שלמה פיישר שליט"א וכן משמע משו"ת משפט כהן (סימן קמ"ג עמוד ש"ו). ולענ"ד זו כוונת הריה"ל בספר הכוזרי... 'אשר לסכנה ביבשה ובים, אינה בגדר לא תנסו... דומה היא לסכנה שמסתכן למשל הסוחר הנודד למרחקים מתוך תקוה להרויח בסחורתו'. והסביר זאת בקול יהודה, 'שלא יהא כח הדיוט חמור מכח הקדש'. כלומר, אם מותר לצורך פרנסה, מותר

מקרים של נס כניסי ביהמ"ק בהם ידוע וברור שהנס יקרה, לבין מצב רגיל של סמיכה על נס שאין ודאות שיתרחש. ולפי זה ניתן לומר שהמחלוקת המשולשת בירושלמי היא דוקא כניסי ביהמ"ק בהם ידוע שהנס יתרחש ולכן יש מקום לדון האם קיים איסור לסמוך עליו ומהי חומרתו, אך במקרה רגיל בו מסכן אדם את עצמו וסומך על הנס - מודים כולם שהרבר אסור מטעם 'לא תנסו'. וראה סכרא דומה כענבי פתחיה הנ"ל שם (הע' 28 לעיל).

33. תרגום אבן שמואל, הוצאת דביר, תשל"ג.

34. בעניין היתר ההסתכנות לסוחרים - יעוין בספר הצבא כהלכה פרק י"ב סעיף י"ג ובהערות שם שהפנה לנוב"י, אגרות משה ועוד; מדבריו עולה שהטעם הפשוט להיתר קשור בהיות המזונות הכרחיים לאדם, ויסוד ההיתר נמצא בספרי ובגמרא בבא מציעא קיב, ב. ואכמ"ל.

35. בספרו הצבא כהלכה, עמ' קס"ז.

הוא אף לצורך מצוה. וסיים הרב קופמן את דבריו שם: "שאלתי את הגרש"ז אודערבך האם לכתוב 'מותר לעשות לשם קיום מצוה' או 'מצוה לעשות לשם קיום מצוה' וכתב לי 'חשובני שזו מצוה'".

בחלק השני של דבריו עוסק ריה"ל בסכנה רצינית יותר, משווה אותה לסכנת המלחמה, ומתיר להכנס גם לסכנה כזו למען העליה לארץ. נימוקו המפורט דורש הסבר. וכך באר את הדברים בפירוש "אוצר נחמד": "ובאמת במלחמת מצוה שהיא כיבוש א"י צייתה התורה להכנס במלחמה אע"פ שהיא סכנה, ובודאי שעבירת הימים והמדברות אינה כל כך סכנה כמו המלחמה, ופשיטא שיש היתר ללכת בסכנה זו בעבור דירת ארץ ישראל ולקבל שכר נצחי מאלוקי השמים".

אם נפרש כך את דברי ריה"ל עולה מדבריו חידוש שאינו מוסכם בפוסקים, והוא שהיתר ההסתכנות הקשור למלחמה קיים גם בעליית יחידים לארץ ישראל.

לעומת זאת, בתוספות כתובות³⁶, בריטב"א³⁷, בשו"ת הרשב"ש³⁸ ועוד, מצויה דעה שונה והיא שאין חובה לעלות לארץ כשיש סכנה. וכך היא גם כנראה דעת ספר החינוך³⁹ שכתב שמצות "החרם תחרימם" האמורה בז' עממין נדחית מפני סכנת נפשות. והקשה המנחת חינוך: דהרי כל מלחמה יש בה סכנת נפשות ומ"מ מצוה להלחם. וא"כ מדוע שונה הדבר בז' עממין? ובאר הגרי"ז⁴⁰ "דזה דאין משגיחין במלחמה על סכנת נפשות זהו מדיני המלחמה, דהרי יוצאין גם למלחמת הרשות אף שאין שם מצוה כלל. אבל המצוה [החרם תחרימם] היא ככל מצוות שבתורה שנרחין מפני סכנת נפשות. והחינוך הרי מייירי במי שבא לידו אחד מז' עממין שלא במלחמה וזה שפיר נדחה מפני סכנת נפשות". ולפי זה אין היתר הסתכנות בעליה לארץ והיתר כזה קיים רק במלחמת כיבוש⁴¹.

36. כתובות, קי, ב, תוד"ה הוא.

37. שטמ"ק כתובות שם.

38. שו"ת הרשב"ש סימן ב'.

39. ספר החינוך מצוה תכ"ה.

40. הגרי"ז (עה"ת פרשת בשלח).

41. וכתב הרב יצחק קופמן (שמעתין 111) כהמשך לדברי האוצר נחמד "עדיין יש להבין, לשם מה הוזכרו אותם שיצאו להלחם לשם תהילה? אפשר להסביר שהכונה היא להיתר הלכתי, והוא שהמלחמה היא דרך העולם, עיין בהעמק דבר בראשית ט, ה, וראה שו"ת אמרי אש (י"ד נ"ב). לפי זה צ"ל שגם התישבות בארץ תוך הסתכנות [כשאין אפשרות אחרת] היא דרך העולם. אולם יותר נראה שכוונת ריה"ל בהבאת העובדה שאנשים יוצאים להלחם לשם תהילתם אינה לביסוס ההלכתי, אלא ללמוד מתוך היחס הכללי של האדם שישנם עניינים שעבורם ראוי להסתכן, והנימוק ההלכתי להסתכנות הוא מצות ישוב ארץ ישראל". והדברים עדיין טעונים ליבון.

[וראה מה שכתב ראש ישיבת חברון הג"ר משה מרדכי פרבשטיין על המשמעות ההלכתית של דעת בני אדם בהגדרת פיקוח נפש, במאמרו: גרדי ספק פיקוח נפש, אסיא נג-נד, (ד),

הסבר להיתר ההסתכנות של ריה"ל

אפשר להציע פרוש אחר להיתר ההסתכנות בעליה לארץ, גם כאשר הסיכון גדול יותר מסכנת הסוחרים. לפי מה שנתבאר במשמעותו של הפסוק "לא תנסו" לדעת ריה"ל, נראה שאין האיסור בעצם ההסתכנות (כמו לדעת הלומדים מ"השמר לך ושומר נפשוך") אלא האיסור הוא בסמיכה על הנס המתבטאת בהסתכנות.

אם כן, כונת ריה"ל ב"ואם יצילנו א-לוהיו ישבח ויודה" וכו' היא להבדיל בין מי שנכנס לסכנה וסומך על כך שיהיה בסדר וינצל מהסכנה, לבין מי שנכנס במודע לסכנה, ואף שאינו יודע מה יהיה גורלו בכל זאת הוא מוכן לקבל גם את האפשרות ש"יאבד בעוונותיו". הרי שאין הוא סומך על הנס ומשום כך איננו עובר שום איסור⁴².

לפי פירוש זה אי אפשר ללמוד מדברי הכוזרי היתר מיוחד להסתכן למען קיום פרטי של מצות ישוב הארץ כפי שלמד ה"אוצר נחמד", ואין דברי ריה"ל אלו קשורים לדיון הנ"ל ברשב"ש ובמנ"ח⁴³.

מקור: אסיא סה-סו, עמ' 22-30, 1999

א-ב) תשנ"ד, 87-106; ספר אסיא ט, עמ' 164-183, תשס"ד; רפואה והלכה: הלכה למעשה, עמ' 3-17, תשס"ו.

42. צריך להדגיש שאף לפרוש זה ברור שאין שום היתר להתאכד או או להכנס למצב של מוות ודאי בשום צורה שהיא. כאן מדובר אך ורק על כניסה למצב עם סיכון מסוים של מות, ועל כן קיים החילוק הנ"ל.

43. כהשלמה לענין צריך להזכיר שמדברי הכוזרי עולה שאין הוא מסכים עם חידושו של ה"בנין ציון" בענין הכניסה לסכנה. בסימן קל"ז כתב ה"בנין ציון" "דאע"ג דכלל בירינו דאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש ואין הולכין בפקו"ג אחר הרוב, זה דוקא ביש ודאי סכנת נפש לפנינו, כגון בנפל עליו הגל, דאז חוששין אפילו למיעוטא. אבל בשעתה אין כאן פקוח נפש, רק שיש לחוש לסכנה הבאה, בזה אזלינן בתר רובא כמו לענין איסורא. דאם לא כן אין מותר לירד לים ולצאת למדבר שהם מהדברים שצריכין להודות על שנצולו, ואיך מותר לכתחילה לנוס בסכנה ולעבור על ונשמרתם מאוד לנפשותיכם? אלא על כרחך כיון דבאותה שעה שהולך עדין ליכא סכנה הולכין אחר הרוב." הרי שלדעת ה"בנין ציון", יציאה לדרך שיש בה סכנה במיעוט המקרים אינה אסורה מדאורייתא, ואילו לדעת הכוזרי היא אסורה משום "לא תנסו" אלא אם כן מדובר על בתנאי ההיתר שפורטו לעיל כמו בעליה לארץ.

אמנם ניתן לדחות הבנה זו בדעת ריה"ל אם נאמר שהכוזרי מתייחס למקום בו סיכויי הסכנה גבוהים, כשרוב הסיכויים הם שתהיה סכנה, ואז הדבר אסור אף לדעת ה"בנין ציון". ואכמ"ל.